

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Şemseddin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* Romanında Yapı ve İzlek¹

The Structure and Theme in The Novel "Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat" by Şemseddin Sami

Havvaana KARADENİZ^{a*}

^aÖğretim Görevlisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-3423-887X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Ocak 2022

Kabul tarihi: 5 Eylül 2022

Anahtar Kelimeler:

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat,

Şemseddin Sami,

Toplumsal baskı

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 21, 2022

Accepted: September 05, 2022

Keywords:

Taaşşuk-ı Talât and Fitnat,

Şemseddin Sami,

Social pressure

ÖZ

Türk edebiyatında roman türünün ilk örneklerinden biri olan Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, Tanzimat döneminde sıkça ele alınan, birbirine âşık iki gencin eski gelenek ve göreneklerin etkisiyle bunalıma ve ölüme sürüklenişinin gözler önüne serildiği bir romandır. Devrin toplumsal bir sorunu hâline gelen görücü usulü ile evliliğin doğurduğu vahim sonuçlar ve ailelerin gençler üzerinde oluşturduğu baskı, romanda üzerinde durulan en temel noktalar. Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında orta sınıf ailelerinin hayatlarının anlatıldığı görülür. Görücü usulü ile evliliği sert bir dille tenkit eden roman, aslında insanların derin ruh tahlillerinin yapıldığı bir gelenek-görenek/örf ve âdet romanıdır. Roman genel olarak insan şahsiyetine, hürriyete ve tabiata aykırı olan eski örf ve âdetlerin, bireyleri ve toplumu felakete sürükleyişini anlatır. Bu nedenle değişmez gibi algılanan birtakım değerlerin de sorgulanabileceği mesajını verir. Toplumun düşünce yapısını tüm gerçekleri ile gözler önüne sermeye çalışan yazar, aşk duygusunu kullanır ve anlatı boyunca "aşk"ın devrin kurallarına göre kurgulandığı görülür. Ayrıca romanda eser aracılığı ile toplumu eğitime çabası ve toplumsal fayda ön planda tutulur. Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında entrik kurguyu oluşturan ve çatışmayı sağlayan değerler, "KORA şeması"yla tablolandırılmıştır. Böylece romanın yapısını oluşturan zaman, mekân, olay örgüsü, bakış açısı ve karakterler hakkında bilgi verildikten sonra romanın arka planında verilmek istenen ülkü (tematik) değerler ve karşı değerler çalışmada sunulmuştur.

ABSTRACT

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, one of the first examples of the novel genre in the Turkish literature, is a novel that is frequently discussed in the Tanzimat period, in which two young people in love are driven to depression and death by the effects of old traditions and customs. The consequences of the arranged marriage which emerged as a social problem of the eras and pressure that the families created on young people are the most fundamental points of the novel. The novel Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat narrates middle class families. The novel harshly criticizing the arranged marriage is indeed a tradition and customs novel with deep soul analyses of people. The novel describes how old customs and traditions which are contrary to human personality, freedom and nature lead individuals and society to disaster. Therefore, it gives the message that certain values thought to be not changed can be questioned. The writer trying to reveal the mentality of the society with all the facts uses the sense of love and it is seen that "love" is fictionalized according to the rules of the era. In the novel Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, the values that constitute intrigue and provide conflict are listed with the "KORA scheme". Thus, after giving information about the time, space, event structure, point of view and characters that form the structure of the novel, the ideal (thematic) values and counter values that are desired to be given in the background of the novel are presented in the study.

¹ Bu çalışma IV. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresinde (INES) sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir (Antalya, 30 Ekim-3 Kasım 2018).

EXTENDED ABSTRACT

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, one of the first examples of the novel genre in the Turkish literature, is a novel that is frequently discussed in the Tanzimat period, in which two young people in love are driven to depression and death by the effects of old traditions and customs. The consequences of the arranged marriage which emerged as a social problem of the eras and pressure that the families created on young people are the most fundamental points of the novel.

The novel Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat narrates middle class families. The novel harshly criticizing the arranged marriage is indeed a tradition and customs novel with deep soul analyses of people. The novel describes how old customs and traditions which are contrary to human personality, freedom and nature lead individuals and society to disaster. Therefore, it gives the message that certain values thought to be not changed can be questioned. The writer trying to reveal the mentality of the society with all the facts uses the sense of love and it is seen that "love" is fictionalized according to the rules of the era.

In the novel, the effort to educate the community through the work and the social benefit are kept in the forefront. In this context, Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat is a novel which brings many issues such as woman-man relationships, old traditions and customs, unrecoverable pressure of the era's social structure on the young people, bitter consequences of the arranged marriage, family concept, divorce, child marriage, regret, not sending girls to school/education, love, desire to meet, death, material-soul and freedom-captivity and in this way social benefit is underline.

The novel Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat is a novel written with a prevailing perspective. There is no determination regarding the year of case time in the novel. As the time moves along its normal course in a chronological order, there are sometimes flashbacks in time, depending on the subjectivity of the dominant narrator, and information is given from the person's mouth about his/her past. This allows events to take place in a clearer and more accurate sequence in the mind of the reader.

In the novel in question, the space is especially made sense around Talât and Fitnat, the main characters of the novel. Besides, the space is seen as a tool in order to reflect mental states, postures, feelings and thoughts in Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat. Events in Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat usually take place within the house within a narrow frame of space, and it is seen that the outside world and nature are rarely referenced. This may be thought to be the effect of the current social life of the period. In perceptual space, the relationship between space and human is brought to the fore. Therefore, the relationship between concrete elements of the space and the abstract values of man is examined. It is seen that while the space reflects moods of the characters, the moods of the characters also change and determine the space perceptively. The fact that the space is closed and narrow is not due to the smallness of the volume in the physical sense, but because of the depression and pressure experienced by the characters as a result of their spiritual dilemma.

One day, while Talât Bey, a clerk in a department, buys tobacco from a tobacconist named Hacıbaba, sees Fitnat looking from the bay window and falls in love with her. Fitnat's stepfather, Hacıbaba, is a man who is not well liked by society. He took her daughter Fitnat from the school when she was eight and locked her in the house until she was fourteen without leaving her from the house. Talât, who heard that Fitnat was receiving sewing-embroidery lessons from an embroidery teacher Şerife Kadın, disguised as a girl to get Fitnat as soon as possible and took the name of Ragibe and took embroidery lesson from Şerife Kadın. From this point on, the course of the novel is shaped by letters in which these two young people express their feelings and reflect their moods and continues until Hacıbaba gives Fitnat to a rich and widowed man named Ali Bey.

Fitnat, unable to bear the departure of his true love Talât and unable to accept his marriage to Ali Bey, commits suicide. Meanwhile, Talat, who received the letter sent secretly by Fitnat, gets up from his sick bed and goes to Ali Bey's mansion. Talat, unable to bear this pain when he sees Fitnat lying in blood, dies on the spot, next to his only love. Ali Bey, who learns from the amulet on fitnat's neck that he is actually his own daughter and witnesses the death of both Fitnat and Talat, becomes distraught with regret and goes mad. As such, the novel sends the message that social sanctions must be questioned.

Traditions and customs that want to protect the woman from the damage of the outside world and the street actually confine her to a narrower frame. This is also an indication of the male-dominated understanding of social life thus the male uses his superiority with the authority given to him by society. In the social life, whose boundaries are determined only by a patriarchal understanding, the woman is seen to be crushed by her whole dimension. For this reason, the right of the woman to be an individual/human being, which she has already acquired from birth, should be handed over to the woman.

In the novel Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, the values that constitute intrigue and provide conflict are listed with the "KORA scheme". Thus, after giving information about the time, space, event structure, point of view and characters that form the structure of the novel, the ideal (thematic) values and counter values that are desired to be given in the background of the novel are presented in the study.

Giriş

Romanın Kimliği

Türk edebiyatındaki ilk roman denemelerinden biri olan *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*, 1872 yılında Hadîka gazetesinde tefrika edilmeye başlanır; bir yıl süren tefrika, üç cüz hâlinde 1873'te tamamlanır ve 1964 yılında Sedit Yüksek tarafından yeni harflerle yayımlanır. *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*, dil ve sözlük alanındaki çalışmalarıyla tanınan Şemsettin Sami'nin roman türündeki tek eseridir. Romanda ailesi tarafından engellenmiş ve sonu ölümlü biten bir aşk hikâyesi anlatılır. Eser aracılığıyla o dönem toplumunun aşk algısı, kadın-erkek ilişkisi, aile kavramı, evlilik sorunu ve eğitim gibi daha pek çok konu gözler önüne serilerek toplumsal eleştiri yapılır ve böylece topluma ayna tutularak toplumsal fayda gözetilir.

Bakış Açısı ve Anlatıcı

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, hâkim bakış açısı ile kaleme alınan bir romandır. Okuyucu; başkarakter, yardımcı karakterler ve olaylar hakkında ancak anlatıcının sağladığı imkânlar ölçüsünde bilgi sahibi olur. "Hâkim bakış açılı anlatıcı, bir olayın anlatılmasında ve bir durumun sergilenmesinde anlatıcının her şeyi bildiği gördüğü bakış açısıdır. Bu bakış açısında anlatıcı, olayın, kahramanların ve mekânın geçmişini bilir. Olay anlatılırken ileride olacaklar da okuyucuya sezdirilir." (Yakıcı vd. 2008, s. 68). Hâkim anlatıcı, olayları yukarıdan izleyerek roman karakterlerinin davranışlarını üçüncü tekil şahıs anlatımla aktarır, zihninden geçenleri bilir, duygularını okuyucuya açıklar. Bu sayede roman karakterlerinin düşüncelerini doğrudan görebilen okuyucu, onların ruh ve hayal dünyasına girme imkânına sahip olur. "Anlatıcı zaman ve mekânla sınırlı değildir. Nerede aranır orada hazır. Kahramanların bütün geçmişini, her türlü hususiyetlerini, zihinlerinden geçirdiklerini bilir. İç konuşmalarını duyar." (Aktaş, 1998). Hâkim bakış açısı ile okuyucu, zaman ve mekân unsurları bakımından kısıtlanmaksızın kişileri hem içeriden hem de dışarıdan tanıma olanağına sahiptir. Bu durum parçadan hareketle şöyle örneklendirilir:

Aksaray'da ufacık bir oda. Gösterişli değil, lakin pek temiz döşenmiş bir odada, yüzünde alımlı bir güzelliğin görüldüğü elli elli beş yaşında bir kadın minder üstüne oturup bir şey dikiyordu. Gözü dikide, eli iğnede, lakin zihni başka yerde olup bir şey düşünüyor; düşündükçe mahzun ve üzülür gibi görünüyordu. (s. 9)

Tiplerin canlandırılması ve kişilerin kendi ağızlarından konuşturulması noktasına oldukça dikkat eden Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* romanında mektuplaşmalara yer verir. Böylece mektuplaşma bölümlerinde hâkim anlatıcının aradan çekilerek olayların seyrinin ve kişilerin ruh hâllerinin, bizzat kişilerin bakış açısından birinci ağızdan anlatıldığı görülür:

Ragibe'm

Mektubunuzu adlım, keyifsiz olduğunuza pek çok üzüldüm, pek çok müteessir oldum; lakin müteselli de oldum. Çünkü Ragibe Hanım, iki haftadan ziyade vardı ki seni görmüyordum, senden hiçbir haberim yoktu, hatırıma neler gelmezdi! Ne kadar merak etmişim, ne kadar ağlamışım!... İnşallah muradımıza nail olacağız. Ben, sonunda pederi kandırdım; beni evlendirmeyecekler... (s. 103)

Kişilerin iç ve dış dünyasını tüm netliği ile okuyucuya sunma imkânına sahip olan hâkim anlatıcı; romanda Saliha Hanım, Rifat Bey, Zekiye Hanım, Ali Bey, Talât ve Fitnat gibi daha birçok karakterin bakış açısına da başvurarak okuyucunun, olayları ve kişileri hem içeriden hem de dışarıdan görmesine imkân tanır. Böylece okuyucu, anlatı boyunca başkarakterin ve onun etrafında bulunan diğer önemli karakterlerin duygu ve düşüncelerini bilir. Bunların dışında hâkim anlatıcı; anlatma, gözlemlenme, geriye dönüş tekniği gibi yöntemlere başvurabilir. Romanda hâkim bakış açılı anlatıcının yanı sıra kişilerin bakış açısına da yer verilerek hem kişiler hem de kişilerin çevresi hakkında birinci ağızdan bilgi edinilmesi sağlanır.

Olay Örgüsü

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat, otuz sekiz (38) bölümden oluşur; bu bölümler olayların seyrine göre serim, düğüm ve çözüm çerçevesinde üç ana bölümde gruplandırılır. Bu bölümlerde ele alınan konular şöyle sıralanabilir:

Birinci Bölüm:

- Saliha Hanım'ın, Aksaray'da evlerinde otururken oğlu Talât'ın mahzun bir şekilde oturuşunu fark etmesi,
- Saliha Hanım ve Ayşe Kadın'ın, Talât'ın evlilik zamanı üzerine konuşmaları,
- Saliha Hanım ile Ayşe Kadın'ın, Saliha Hanım'ın ölen eşi üzerine konuşmaları,
- Arap Kadın'ın küçük bir çocukken kaçırılıp Mısır'da esir olarak satılışını anlatması,
- Saliha Hanım ile Arap Kadın'ın görücü usulü ile evlilik üzerine düşüncelerine dile getirmeleri,
- Saliha Hanım'ın, eşi Rifat Bey'den özlem ve sevgiyle bahsetmesi,
- Saliha Hanım'ın mektep yıllarına, çocukluk aşkı olan Rifat Bey'e ve onun ailesine dair bilgi veren bir hikâye anlatması,
- Henüz mektep öğrencisi olan Saliha Hanım'ın, Rifat Bey'e karşı hissettiği duyguların, aşk olduğunun farkına varması,
- Mektepte Saliha Hanım ile Rifat Bey'in birbirlerine olan aşklarını itiraf etmeleri ve aşklarının ebedî kalacağına dair sözleşme imzalamaları,
- Saliha Hanım ile Rifat Bey'in mektup aracılığı ile haberleşmeleri,
- Saliha Hanım'ın on altı yaşına gelmesiyle beraber onu Ahmet Bey adında zengin ve soylu bir efendinin istemesi,
- Saliha Hanım'ın, Rifat Bey'e olan aşkını kendi annesi ve babasına itiraf etmesi,
- Saliha Hanım'ın, kendisinin evlendirilmek istenmesine dair Rifat Bey'e mektup yazarak bilgi vermesi,
- Evlilik kararı üzerine iki âşığın (Saliha Hanım ile Rifat Bey) kendi canlarına kıymak suretiyle ölmeyi kararlaştırmaları,
- Saliha Hanım'ın annesinin, bu kararı tesadüfen öğrenmesi ve bunun üzerine Saliha Hanım ile Rifat Bey'in evlenmelerine onay verilmesi.

İkinci Bölüm:

- Talât Bey'in kaleme giderken Hacıibaba'nın dükkânından tütün aldığı sırada cumbadan Fitnat'ı görmesi ve ona ilk görüşte âşık olması,
- Talât Bey'in, bir başka tütüncü dükkânında Hacıibaba'nın, üvey kızı Fitnat'ı sokağa hiç çıkarmadığını, eve de görücü kadın kabul etmediğini öğrenmesi ve bunun üzerine içini büyük bir keder kaplaması,
- Fitnat'ın bir gün odasında dolaşırken pencereden Talât'ı fark etmesi, düşünce dünyasında Talât'a karşı bir şeyler hissetmesi ve Talât'ı tekrar görebilmek için pencereden sokağı izlemeye başlaması,

- Fitnat'ın evde sıkıldığını düşünen Emine Kadın'ın ve Şerife Kadın'ın Fitnat'ın bu hâlini fark etmesi, bu duruma çözüm bulmak için Şerife Kadın'ın, Hacıbaba ile konuşması ve Fitnat'ın sokağa çıkmasını istemesi,
- Fitnat'ı görme umuduyla Hacıbaba'nın evini gözlemleyen Talât Bey'in, Şerife Kadın'ı o evden çıkarken görmesi, Fitnat'tan bir haber almak umuduyla onu evine kadar takip etmesi,
- Şerife Kadın'ın nakış hocası olduğunu öğrenmesi üzerine Talât Bey'in, Fitnat'a yakın olabilmek için tek çözüm yolunun kadın kılığına girerek nakış öğrenmesi olduğunu düşünmesi,
- Talât'ın, Şerife Kadın'a kendisini Ragıbe adı ile tanıtarak okuma-yazmasının iyi olduğunu, ancak dikiş-nakış bilmediğini söylemesi, dikiş-nakış tahsili için Şerife Kadın'dan ders almayı talep etmesi ve birlikte derse başlamaları,
- Şerife Kadın'ın, okuma-yazması iyi olmayan Fitnat'a Ragıbe'den (Talât'tan) bahsetmesi, Hacıbaba'nın da onayı alınarak Ragıbe'nin (Talât'ın) Fitnat'a ders vermesinin, Fitnat'ın da Ragıbe'ye (Talât'a) dikiş-nakış öğretmesinin kararlaştırılması,
- Fitnat ile Ragıbe'nin on gün süren arkadaşlığı sırasında Fitnat'ın, Ragıbe'yi cumbadan gördüğü Talât'a benzetmesi bu sebeple Ragıbe'ye büyük bir bağlılık göstermesi ve bu durumu Ragıbe'nin yani Talât'ın fark etmesi,
- Zamanda geriye dönüş yapılarak Ali Bey ile Zekiye Hanım'ın hazin bir şekilde sonlanan evliliğinin anlatılması,
- Ali Bey'in, bir cariyesine tesadüfen Şerife Kadın'dan nakış dersi aldırması, bu sırada Şerife Kadın'ın, konağın efendisi Ali Bey'in hazin evlilik serüvenini ve hâlâ ağlamakta olduğunu öğrenip üzülmesi ve bu duruma çözüm bulmak için Ali Bey ile konuşması,
- Şerife Kadın'ın, evlenmesi için Ali Bey'e Fitnat'ı önermesi,
- Bir daha evlenme düşüncesi olmayan Ali Bey'in, Şerife Kadın'ın Fitnat'ın tüm niteliklerini anlatmasıyla beraber Fitnat'ı birinci karısına benzetmesi ve Fitnat'la evlenmeye karar vermesi.

Üçüncü Bölüm:

- Şerife Kadın'ın, Hacıbaba'ya Fitnat için zengin bir koca bulduğu haberini vermesi,
- Hacıbaba'nın, bu habere çok memnun olması, kendince müjde olarak gördüğü bu haberi Fitnat'a vermesi,
- Fitnat'ın bu habere çok üzülmesi ve Emine Kadın'a Ragıbe'nin kardeşini yani Talât'ı sevdiğini söylemesi, ancak bütün bunlara rağmen Fitnat ile Ali Bey'in nikâhlarının kıyılması,
- Fitnat'ın, Ragıbe'ye bir başkasıyla evlendirilmek istendiğini, ancak sevdiği kişinin Ragıbe'nin kardeşi Talât olduğunu ilk fırsatta söylemesi ve bunun üzerine Ragıbe'nin, Fitnat'a gerçek kimliğini yani Talât'ın kendisi olduğunu açıklaması,
- Emine Kadın'ın, Fitnat'ın üzüntüden gün-be-gün perişan olmasına dayanamayıp bu evliliğin olmaması için Hacıbaba ile konuşması; ancak Hacıbaba'nın, bu teklifi Fitnat bir ömür boyu bolluk ve rahat içinde yaşayacak diye düşünmesinden dolayı kabul etmemesi,

- Fitnat'ın bitkin hâline dayanamayan Hacıbaba'nın, seni evlendirmekten vazgeçtik, diyerek Fitnat'ı kandırması ve yazı geçirmek için Üsküdar'da bir ev tuttuk diyerek Fitnat'ı Ali Bey'in konağına götürmeyi planlaması,
- Şerife Kadın aracılığı ile Fitnat ile Talât'ın mektuplaşması ve bu sırada Fitnat'ın, Talât'a babasının kendisini evlendirmekten vazgeçtiğini ve bir iki ay oturmak üzere Üsküdar'da bir eve gideceklerini söylemesi,
- Fitnat'ın kandırılarak Hacıbaba ve Emine Kadın tarafından Üsküdar'a Ali Bey'in konağına götürülmesi, yolda düğün alayının onları karşılaşması ve Fitnat'ın bu durumu anlaması,
- Ali Bey'in, Fitnat'ı ilk defa görmesi ve Fitnat ile ilk eşi Zekiye Hanım arasındaki benzerliğe şaşırması,
- Ali Bey'in konağındaiken Fitnat'ın, Talât'a mektup yazarak mevcut durumunu anlatması ve ölmeden önce onu son kez olsun görme arzusunu dile getirmesi,
- Evliliklerinin onuncu gününde Fitnat ile Ali Bey'in ilk defa konuşması ve Fitnat'ın, bir başkasını (Talât'ı) sevdiğini Ali Bey'e söylemesi,
- Ali Bey'in, Fitnat'ı evlilikleri konusunda ikna etmek için ona dokunduğu bir sırada Fitnat'ın kaçması ve bu esnada Fitnat'ın boynundaki muskanın Ali Bey'in elinde kalması,
- Büyük bir üzüntüyle odasına giden Ali Bey'in, bir süre sonra elindeki muskayı açıp okuması, bu muskanın aslında ilk eşi Zekiye Hanım tarafından kızına yazılan bir vasiyet olduğunu anlaması ve Fitnat'ın, kendi öz kızı olduğunu öğrenmesi,
- Ali Bey'in, öğrendiklerini Fitnat'a anlatmak üzere onun odasına gittiğinde Fitnat'ı kanlar içinde yerde bulması ve yaralı Fitnat'a muskadan bahsederek kendisinin gerçek babası olduğunu söylemesi,
- Bu sırada Ali Bey'in evine gelen Talât'ın, Fitnat'ı yerde kanlar içinde görmesi, bir süre sonra hem Fitnat'ın hem de Talât'ın son nefesini vermesi,
- Bütün bu olayların üzerine Ali Bey'in aklını kaybetmesi ve ölmesi, Saliha Hanım'ın ağlamaktan gözlerini kaybetmesi, Emine Kadın'ın vefat etmesi.

Zaman

Romanda vaka zamanının yılı ile ilgili bir belirleme yoktur. Zaman, normal akışı içinde kronolojik bir sırada ilerlerken kimi zaman hâkim anlatıcının öznelliğine bağlı olarak zamanda geriye dönüşler yapılır ve kişilerin geçmişleri hakkında bizzat kişilerin ağzından bilgiler verilir. Böylece okuyucunun zihnindeki boşlukların doldurulması ve yaşanacak olayların, daha anlamlı ve somut bir çerçevede sunulması sağlanır. *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat* romanında olayların anlatımında, zaman zaman gerek hâkim anlatıcının gerek kahraman anlatıcıların anlatımına başvurularak geriye dönüşler yapılır. Böylece hem olaylar ve kişiler hakkında bilgi verilir hem de okuyucunun dikkatinin diri tutulması sağlanır.

Romanda Saliha Hanım'ın çocukluğundan, eşi Rifat Bey'den ve evliliklerinden bahsedilen bölümler, Arap Kadın'ın çocukluğunun ve esir düşüşünün anlatıldığı bölümler ve Ali Bey ile Zekiye Hanım'ın evliliklerinden bahsedilen bölümler, içinde bulunan zamandan geçmişe dönülerek sunulur; böylece anlatı zamanının akronolojik bir seyir gösterdiği görülür.

Arap Dadı Ayşe Kadın'ın görücü usulü ile evlilikteki ısrarcı düşüncelerine karşı çıkan Saliha Hanım'ın, kendi çocukluğunu ve çocukluk aşkını anlattığı bölümlerde zaman yine akronolojik bir şekilde ilerler:

– Babam, anam genç evlenmişlerse de birçok zaman Cenâb-ı Hak evlat vermedi. Sonra, anam kırk yaşındayken ben dünyaya geldim. Beş yaşına bastığım gibi, babam mektebe götürdü. Dört sene okuduktan sonra, benden iyi bilenler bazısı çıktılar, gittiler; bazısını geçtim, kısacası mektepteki kızların derste birincisi oldum. Babam anam böyle okuyup yazdığımı gördükleri gibi beni o kadar severler ki tarif olunmaz. Az zamanda ben mektepteki kızların ikinci hocası oldum. (s. 19).

Saliha Hanım, içinde bulunduğu zamandan geriye dönerek çocukluk yaşantısından bahseder, anlatının bu kısmında zamanın, akronolojik bir şekilde ilerlediği görülür.

Mekân

Çevresel mekânlar

Romanda mekân, yalnızca olayların gerçekleştiği fiziksel bir mekân olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu mekânlar, karakterlerin ruhsal hâllerinin, duygu ve düşüncelerinin dışa vurulması ve somutlaştırılması açısından oldukça önemlidir. “Anlatı türlerindeki mekân, kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duygusal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar.” (Korkmaz, 2007, s. 400). Mekân karakterlerin ruhsal durumu, ekonomik düzeyi, eğitim durumu ve toplumun sosyal gelişimi, aile kavramı, kadın-erkek ilişkileri, gelenek ve görenekler gibi daha pek çok konu ile ilgili bilgi vererek romanın izleksel kurgusunu biçimlendirir (Karadeniz, 2015).

Mekân, kişilerin kendi varoluşunu tanımlamak ve içinde bulunduğu ruhsal durumdan kaçış için kullandığı bir uğrak yeridir.

Roman gibi gelişmiş anlam yapılarında mekân, varoluş kayısıyla ilgili bir duraksamadır; zamanın sonsuz akışında yitip gitmek istemeyen insanın tutunduğu ‘dışardaki içerdelik’ niteliğinde bir yerdir. Ancak bu yer, çevre niteliğindeki herhangi bir alan değil, Lukacs'ın ‘kavranabilen ben’ dediği ‘sorunsal ben’in kendini dinlemek, tanımak ve dünyada konumlamak üzere seçtiği, duraksadığı bir yerdir. Kurucu işleviyle bu sorunsal alan, bir bakıma karakterin dünyadan koparıp kendileştirdiği bir uzamdır. (Korkmaz, 2007, s. 401).

Mekânda yer alan her unsur, anlatıda, yazar tarafından bilinçli bir şekilde kullanılır. Anlatının ve karakterlerin, somut bir düzleme oturtulması ve anlatının arka tabakasındaki derin anlamın ve felsefi bakış açısının gün yüzüne çıkmasında mekânın tamamlayıcı bir rolü vardır (Karadeniz, 2015).

Anlatıda mekân, özellikle romanın başkarakterleri Talât ve Fitnat etrafında oluşturularak anlamlandırılır. Bunun yanı sıra *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat*’ta mekân; özellikle ana karakterlerin ruh hâllerini, duygu ve düşüncelerini yansıtmada bir araç olarak görülür. Romanda olaylar, mekân olarak dar bir çerçevede genellikle evin içinde geçtiği için dış dünyaya ve tabiata nadiren başvurulur. Bunda dönemin mevcut sosyal yaşayışının etkisi olduğu düşünülebilir. Çevresel mekân, olayların cereyan ettiği mekândır ve bu mekân romanda genel itibari ile İstanbul’dur. Talât Bey’in ve Saliha Hanım’ın İstanbul Aksaray’da birlikte yaşadığı ev, Saliha Hanım’ın babasının evi, Saliha Hanım ile Rifat Bey’in gittiği mektep, Arap Kadın’ın esir olarak satıldığı yer Mısır ve oradan da gemi ile getirildiği yer Tunus, Kâmile Hanım’ın evi, Hacıbaba’nın yaşadığı yer Beyazıt, Hacıbaba’nın evi, Hacıbaba’nın tütüncü dükkânı, diğer tütüncü dükkânı, Talât Bey’in kadın kıyafeti almak için alışverişe gittiği yer Beyoğlu, Şerife Kadın’ın evi, Üsküdar, Üsküdar’a giden vapur, Ali Bey’in Üsküdar Toptaşı’ndaki konağı, Talât’ın kıyafetini değiştirdiği Sabiha Hanım’ın pederinin evi romanda öne çıkan mekânlardır.

“Çevresel mekânlarda kısaca olay örgütleyici bir anlatımın hâkim olduğunu ve tek boyutlu/norm karakterlerin kullanıldığını özellikle belirtmeliyiz.” (Korkmaz, 2007, s. 403) Çevresel mekânlarda genellikle başkarakter ön plana çıkar, diğer karakterler ise başkarakterin kimliğinin ortaya konması ve olayın gerçekleşmesi için mekânda yer alan yardımcı karakterlerdir.

Algısal mekânlar

Algısal mekânda, mekân ile insan ilişkisi ön plana çıkarılır. Bu nedenle mekânın somut unsurları ile insanın soyut değerleri arasındaki ilişki incelenir. “Algısal mekânlar, kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaşırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir.” (Korkmaz, 2007, s. 403). Mekânın, karakterlerin ruh hâlini yansıtırken karakterlerin ruh hâllerinin de mekânı algısal olarak değiştirdiği ve belirlediği görülür. Buna göre algısal mekânlar; kapalı-dar ve labirentleşen mekânlar ve açık ve geniş mekânlar olmak üzere iki şekilde ele alınır.

Kapalı-dar ve labirentleşen mekânlar

Anlatıda mekânın kapalı ve dar olması, hacim olarak küçüklüğünden değil; karakterlerin ruhsal açmazları sonucu yaşadıkları buhran ve baskı nedeniyledir. Toplumsal baskı ve sorunların sebep olduğu buhran; insanlar üzerinde baskı yaparak ötekileşme, yalnızlaşma, insanın kendine ve topluma yabancılaşması ve bütün bunların sonucunda kaçış, arayış ve ölmeyi isteme duygularının gün yüzüne çıkmasına neden olur (Karadeniz, 2015). “Mekânın darlığı, fiziksel anlamda küçüklüğünden değil, karakterin imkânsızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış duyumsamasından kaynaklanır.” (Korkmaz, 2007, s. 403). Kendini bunalmış ve sıkışmış hisseden birey, değişim sürecine sürüklenir. Bu değişime ayak uyduramayan birey ya o mekânı kendi algısı ve imkânı ölçüsünde değiştirmeye çalışır ya da yaşadığı yıkım ve çöküşten dolayı o mekândan kaçıp uzaklaşır.

Taaşuk-ı Talât ve Fitnat romanında mekân; gençler üzerindeki toplumsal baskı, görücü usulü ile evliliğin doğurduğu acı sonuçlar, kadın-erkek ilişkisi, kadına bakış, boşanma sorunu ve boşanma sürecinde erkeğin keyfi davranışları, gelenek ve görenekler, bütün bunlara bağlı olarak bireyin ve toplumun yabancılaşması, arayış ve kaçış gibi pek çok unsuru yansıtacak şekilde yer alır. Değişimin doğal bir sonucu olarak birey, öncelikle kendisini saran dış mekânı değiştirmeye çalışır. Bu değişim sürecinde mekân, bireyin iç hesaplaşmalarının ve ruhsal çıkmazlarının cereyan ettiği bir yerdir. “... değişen yaşam koşulları ile birlikte değişen mekanlar trajik anlamda yıkım yerleri olur.” (Kanter, 2009, s. 1596). Aslında bireyin mekânı algılayışı, onun değerleri ve dünyaya bakışı ile doğru orantılıdır. Romanda Saliha Hanım’ın görücü usulü ile Ahmet Bey’le evlendirilmesine karar verilmesi üzerine Saliha Hanım’ın odası, onun için algısal bakımdan kapalı-dar mekân olarak değerlendirilebilir:

...mektubu temize çekmeden Gülzar’ın eline koydum, yolladım: O gün akşama kadar gönlüm rahat, huzur bulmazdı. Odamda bir düzü gezerdim. Akşam, pederim yemeğe çağırdığı ise de gitmeye utandım; hem de gözlerim yaş dökmeden bir dakika durmazdı ki... Ah! On senelik bir seveda, bir saat içinde gönülden çıkmak! ...Ah, nasıl geçmiyor zaman! Nasıl uzadı saatler! (s. 34-35)

Saliha Hanım’ın bu mekânda huzursuz olmasının ve karamsarlığa düşmesinin nedeni; kendi iradesi dışında, etrafında bulunan insanların tutumları ve algıları ile ilintilidir. Bu odada ruhsal açmazları ve çelişkileri ile baş başa kalan Saliha Hanım, bir başkasıyla zorla evlendirilme korkusundan dolayı huzursuz ve tedirgindir, bu korkularından kaçıp uzaklaşmaya çalışır. Karmakarışık duyguların ağırlığı altında ezilen Saliha Hanım, aynı zamanda bu odayı hem kaçış için bir sığınak hem de gerçeklerle yüzleşmesi gerektiği bir çatışma mekânı olarak algılar. “Mekânın darlaşması, psikolojik açıdan çıkmazda olan karakterin, üzerine dünyanın

yürdüğünü hissetmesidir. Anlatı kişinin kendini kuşatılmış, sıkıştırılmış bulduğu her durumda, mekân darlaşır. Böylesi hâllerde yer, adeta karakterin ayakları altından kaçıyor gibidir.” (Korkmaz, 2007, s. 406) Psikolojik bakımdan bunalımda olan insan, bulunduğu fiziksel mekânın içinde kendisini âdeta bir köşeye sıkışmış, hapsedilmiş hisseder ve böylesi bir ruh hâlinde ancak o mekândan uzaklaşınca kurtulacağını bilir.

Romanda içinde bulunduğu mekâna, algısal bakımdan bakışı değişen bir başka karakter de Fitnat’tır. Pencerede oturup sokağı seyretmeyi bile hiç hatırına getirmeyip bunu tecrübe etmemiş, odasında bütün gün gergefi, sandık ve çekmecelerindeki işlemleriyle meşgul olan ve bu durumdan son derece mesut olan Fitnat Hanım, bir gün pencereden tesadüfen Talât’ı görür. Talât’a karşı bir şeyler hisseden Fitnat, artık çok sevdiği gergefiyle ve nakış işlemleriyle ilgilenmekten hoşlanmaz olur; odasında âdeta sıkılıp bunalıldığını hisseder. Bu hâliyle Fitnat’ın odası, artık Fitnat’ın mutlu olmadığı kapalı-dar mekân olarak adlandırılabilir:

...güneş gurup ettikten sonra ufk-ı arzda görünen üzgünlüğe benzer bir hüznün Fitnat’ın yüzünde belirir. Oldum olası süt limanlık olan düşünce dalgasında bir telaş dalgasıdır peyda olur. Gönlü, gergefte işlemek çok istemiyor, pencerede oturmasını istiyor... Yine gergefin yanına çekilir, ama yarım saatte bir kalkıp pencereden sokağa bakar, bakar ama bir şey göremez... İşte bu vaka Fitnat Hanım’ın tabiatına bir değişiklik getirir: Gergeften, dikişten biraz soğur, öyle daima işlemekle vakit geçirmekten çok hoşlanmayıp bazan da bir köşeye çekilip yalnız, düşünür. Zihninde bir meşguliyet, bir keder olduğu yüzünden belli olur. Sokağa bakmaktan hoşlanır. (s. 50-51)

Fitnat’ın ruhsal durumu, duruşu, dış dünyayı algılayışı, düşüncelerinin dışa vurulması ve somutlaştırılması hususunda mekânın, yansıtıcı ve iletken bir görev üstlendiği olduğu görülür. Bu bakımdan birey, mekâna dair pek çok duyuşsal özelliği üzerinde barındırırken mekân da bireyin iç dünyasına dair pek çok ip ucu içerir. Karşılıklı etkileşime dayanan mekân-insan ilişkisine bağlı olarak mekân algısı da değişim gösterir.

Açık ve geniş mekânlar

Açık mekân, bireyin huzur ve uyum içinde olduğu hem kendisi hem de çevresiyle barışık olduğu birer sığınak yeridir. Kanter’e (2009, s. 1600) göre açık-geniş mekân, bireyin mekânın fiziksel özelliklerinden sıyrılarak ruhsal anlamda genişlediği mekândır. “Anlatı kişisi açık ve geniş mekânlarda kendini güvende hisseder; kimliği, varlığı, değerleri koruma altındadır. Ontolojik anlamdaki bu huzur ve güven duygusu, varlığın içten dışa doğru açılmasını, akmasını sağlar. Mekândaki genişlik algısı da fenomenolojik anlamdaki bu akıştan kaynaklanır.” (Korkmaz, 2007, s. 411) Açık-geniş mekânda birey, maddi ve manevi yönden bir bütünlük gösterir, mutlu ve huzurlu olur. Bu duyguların içinde yoğrulan birey, kendini güvende hisseder ve daha sağlıklı kararlar alarak kendini gerçekleştirir (Karadeniz, 2015).

Şahıs Kadrosu

Başkişi

Anlatının en önemli karakteri olan başkişi, anlatının merkezinde yer alır. Diğer bütün karakterler ve olaylar, anlatıda, başkişinin duruşunu ve durumunu tanımlamak ve tamamlamak için yer alır. *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat* romanının başkişisi Talât’tır. Romanda kadın-erkek ilişkisi, kadına bakış açısı, evlilik sorunu, gelenek ve görenekler, toplumsal baskı, çeşitli ruh hâlleri ve olaylar genel olarak Talât üzerinden anlatılır. Romanda Talât, tüm duyguları ve ruh hâlleri ile yansıtılır ve bu gencin, görücü usulüne karşı yalnız mücadele edişine dikkat çekilir.

Talât Bey

Romanda ayrıntılı bir şekilde sunulan ve duygu yoğunluğu barındıran karakter, Talât Bey’dir. Olay örgüsünü belirleyen ve dramatik aksiyon bakımından romanda fiziki eylemi gerçekleştiren karakter olarak öne çıkar. Romanda olay halkalarının oluşumuna Talât’ın

eylemleri biçim ve yön verir. Talât Bey; Saliha Hanım ile Rifat Bey'in oğludur. On sekiz on dokuz yaşlarında yüzünde tüy tüs olmayan gayet güzel ve akıllı bir delikanlıdır. Altı yedi yaşlarında babasını kaybeder. Talât Bey öncelikle mahalle mektebinde, babasının vefatından sonra bir iki sene daha sıbyan mektebine devam ettikten sonra rüştiyede okur. On altı yaşına geldiğinde mekteb-i rüştiye imtihanını verip bir dairenin kaleminde işe girer ve iki sene evvel girdiği bu işte çalışmaya devam eder. Talât Bey, son derece nazik olup daima güler yüzlüdür. Tabiatında büyüklenme, kıskançlık, çapkınlık ve hovardalık gibi kötü huylar bulunmaz. Bu nedenle gerek kalem arkadaşları gerek onu tanıyan herkes tarafından çok sevilen bir gençtir.

Talât Bey, bir gün kaleme giderken herkesin çok rağbet ettiği Hacıbabâ'nın dükkânından ilk kez tütün alır. Bu sırada Talât Bey'in gözü dükkânın üstündeki cumbaya ilişir ve kafesin arkasında gördüğü Fitnat'a ilk görüşte âşık olur. Cumbada gördüğü Fitnat'ın kara sevdasına kapıldıktan sonra Talât Bey'i bir düşünce kaplar, yüzü gülmez olur. Bir hayli zayıflayan Talât Bey'e etrafındaki insanlar "birader, sana ne oldu?" diye sorduklarında, bir baş ağrısı bahane ed(er)" (Sami, 1992, s. 41). Tüm çabalarına rağmen Fitnat ile olan aşkına çözüm bulamaz ve hassas bir vücuda sahip olan Talât, Fitnat'ın bir başka biriyle evlendirilmesinin ardından üzüntü ve kederden ölür.

Norm karakterler

Romadaki çeşitli mizaçları anlayabilmek için okuyucunun şiddetle ihtiyaç duyduğu ve bir rehber niteliğinde olan karakter, norm karakterdir. Norm karakter, anlatıda temaya açıklık kazandırmak için yer alır ve anlatının başından sonuna kadar kusursuz bir şekilde bu görevi yerine getirmek için çalışır (Stevick, 2004, s. 62). *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* romanında norm karakterler; romanın başkişisi Talât'ın eksikliklerini tamamlayan, ona yol gösteren ve ayna tutan karakterlerdir. Bu norm karakterler, başkişiyeye ayna tuttuğu için başkişinin kusurlarını da yansıtır. Romanında Fitnat, Saliha Hanım, Saliha Hanım'ın annesi ve babası, Şerife Kadın, Emine Kadın ve anlatının farklı bölümlerinde karşılaşılan Zekiye Hanım norm karakterler olarak yer alır.

Fitnat Hanım

Fitnat Hanım, romanda eylemlerinden ziyade başkişi Talât'ın kendisine olan aşkından hareketle romanda var olan bir karakterdir. Fitnat, Talât'ın fiziki eyleme geçişinde belirleyici bir rol oynar ve bu hâliyle başkişiyi tamamlar. Nitekim Talât'ın, Fitnat'a olan aşkından dolayı ona yakın olabilmek için kız kılığına girerek nakış hocası Şerife Kadın'la birlikte Hacıbabâ'nın evine gitmesi ve Fitnat'ın Ali Bey'le evlenmesi üzerine bu duruma karşı çıkmak için düğün günü Fitnat'ın yanına gitmesi yine Fitnat'ın eyleme konu olan ve başkişiyi eyleme geçiren karakter olduğunu ortaya koyar. Bu durum, dramatik aksiyonu gerçekleştiren karakter olması nedeniyle Talât'ın başkişisi olmasını sağlar. Bunun yanında üvey babası Hacıbabâ'nın, kız çocuğu olması nedeniyle Fitnat'ı okula göndermemesi, sokağa çıkarmaması, görücü usulüyle kendisinden yaşça çok büyük biriyle evlendirmesi gibi pek çok olay bakımından Fitnat yine romanda genel olarak eylemi doğrudan yapan değil, eyleme konu olan karakter konumundadır.

Romanda tütüncü dükkânının sahibi olan Hacıbabâ, on dört sene evvel Zekiye Hanım adında dul bir kadınla evlenir. Zekiye Hanım'ın ayrıldığı eşinden bir kızı vardır ve bu kız Hacıbabâ'nın üvey kızı Fitnat'tır. Zekiye Hanım, Fitnat bir yaşındayken vefat eder ve böylece Fitnat'ın gerçek babasının kim olduğunu Fitnat'ın kendisi de dâhil hiç kimse bilmez. Fitnat beş yaşına geldiğinde Hacıbabâ tarafından yanında bir adam eşliğinde mektebe gönderilir. Sekiz yaşına geldiğinde mektepten alınır ve on dört yaşına kadar sokak kapısına bile hiç çıkmamak üzere eve hapsedilir. Ancak Fitnat, titiz ve huysuz olan babasını hiçbir vakit gücendirmeyen,

onun emir ve uyarılarının dışına asla çıkmayan bir genç kızdır. Bu sebepten Hacıbaba, Fitnat'tan pek tabii memnundur.

Fitnat Hanım; ince yapılı, boyu orta, gözleri kaşları simsiyah, örme saçları arkasından beline dek uzanmış, rengi süt gibi bembeyaz, burnu gayet düzgün, hokka gibi ufak ağzı, lal gibi iki dudak, inci gibi beyaz ve ufak dişlere sahip on beş yaşında bir genç kızdır. İyi terbiye alan Fitnat Hanım, gayet yumuşak huylu olup hiddet ve gazabın ne olduğunu bilmez. Pek az konuşur, sesi gayet ince ve güzeldir. Fitnat Hanım'ın güzelliğinin bu şekilde tasvir edilmesi, hatırlara Divan edebiyatındaki güzelleri getirir. Bu noktada Tanzimat birinci dönem sanat eserlerinde eski edebiyatın etkisinin kısmen de olsa devam ettiği görülür.

Fitnat evde Hacıbaba'nın analığı Emine Kadın ile yaşar ve bütün gün hiç sıkılmadan kendi dünyası içinde gergefiyle nakış işleyerek, dikiş dikerek eğlenir. Hacıbaba'nın evine tek giren ve evinden tek çıkan nakış hocası Şerife Kadın, Fitnat'a farklı günlerde yarım saat kadar nakış öğretir. Fitnat, bir gün odasında dolaşırken pencereden Talât'ı fark eder ve düşünce dünyasında Talât'a karşı bir şeyler hisseder. Bu nedenle Talât'ı tekrar görebilmek için pencereden sokağı izlemeye başlar. Bu değişim ile Fitnat gergefe ve dikişe karşı soğur, bir köşeye çekilip yalnızca düşünmeye başlar ve içinde bir keder olduğu yüzünden belli olur. İlerleyen süreçte nakış hocası Şerife Kadın'ın yardımıyla kendisine Ragibe (Talât) adında bir arkadaş edinir. Maddiyata önem vermeyen Fitnat Hanım, severek aşk evliliği yapmak ister. Bunu, Emine Kadın'a şöyle dile getirir:

“İstemem valideciğim! İstemem... kibarlık istemem, büyüklük istemem, mal istemem, mevki istemem... gönlümün istediğini isterim, gönlüm şen olsun da yiyecek ekmeğim olmasın, yiyecek elbisem olmasın... istemem... istemem...” (s. 87)

Fitnat, on altı yaşına geldiğinde üvey babası Hacıbaba tarafından Ali Bey adındaki zengin ve dul bir adamla evlendirilir. Evlendiği kişinin gerçek babası olduğunu bile henüz öğrenmeden gerçek aşkı Talât'ın ayrılığına dayanamaz ve canına kıyar.

Saliha Hanım

Talât'ın annesi olan Saliha Hanım, elli elli beş yaşlarında yüzü alımlı güzel ve becerikli bir kadındır. On on bir yaşına kadar eğitim aldığı mektepten artık büyüdüğü gerekçesiyle alınır. Bu nedenle günlerini evde hem ders çalışarak hem de genellikle dikiş dikerek geçirir. Saliha Hanım, oğlu Talât'ı hep uslu bir çocuk olarak tanımlar ve ondan memnun olduğunu dile getirir. Eşini kırk yaşında kaybeden Saliha Hanım, oğlu Talât'ı tek başına büyütür. Eşiyle geçirdiği o güzel günleri yâd ederek yüreğini ayrılığın vermiş olduğu tarifsiz bir hüznün ve özlem kaplar. Kendisi de bir aşk evliliği yapan Saliha Hanım hem biricik oğlu Talât'ın hem de diğer gençlerin görücü usulü ile değil, uygun bir yaşa geldiğinde birbirlerini tanıyarak-severek bir evlilik yapması gerektiği görüşüne sahiptir.

Saliha Hanım, baskı yoluyla yapılan evliliklere karşı çıkararak gençlerin birbirini severek ve isteyerek evlenmeleri gerektiği düşüncesindedir. Bu nedenle arka planda Talât'ın aşkını onaylayarak başkışiyi manevi yönden destekler. Saliha Hanım, ailelerin evlenecek gençlere müdahale etmelerini doğru bulmaz. Hayattaki tek varlığı olarak gördüğü Talât'ın son zamanlardaki durgun ve solgun hâliinden son derece endişeli ve müteessirdir, oğlunun bu hâline çözüm bulmaya çalışır. Ancak Talât, içinde bulunduğu bu çıkmaz durumdan annesine bahsetmez ve bu durumu kendisi tek başına çözmeye çalışır. Saliha Hanım, biricik oğlu Talât'ın ölümünden sonra ağlamaktan gözleri görmez olur.

Emine Kadın

Hacıbaba'nın yetmiş yaşını aşkın analığıdır. Çerkezlerden olan Emine Kadın, Hacıbaba'nın pederi tarafından küçük yaşta alınır ve birkaç sene sonra karısı olan Hacıbaba'nın annesi öldükten sonra ona nikâh kıyılır. Saçı bembeyaz ve ağzında bir dişi yok, burnunun ucu ağzını kapamış, gayet zayıf bir kadın olup pek çok masal bilir. Özellikle cinler, cadılar ve gulyabanilerden bahseder ve onlardan çok korkar. İşitme engelli olduğundan bağıarak konuşur. Emine Kadın'ın vazifesi günde bir defa mutfağa inip bir sahan yemek yapmak ve Hacıbaba'nın odasını düzeltmekten ibarettir. Fitnat'ın, Ali Bey ile evliliğini ilk etapta benimserken daha sonraki süreçte bu evliliğin gerçekleşmesini istemez. Fitnat'ın acı çekmesine çok üzülür ve gizli gizli ağlar. Emine Hanım, Fitnat'ın görücü usulüyle gerçekleşen bu evliliğini uygun bulmamasıyla arka planda başkişi Talât'ı desteklemiş olur.

Ali Bey

Ali Bey, Fitnat'ın gerçek babasıdır. Üsküdar'da Toptaşı'nda büyük bir konakta yaşayan kırk kırk beş yaşlarında oldukça zengin bir adamdır. Ali Bey'in konağı oldukça lüks döşenmiş yirmi otuz odadan oluşur. Konağın büyük bahçesi vardır; ayrıca iki bahçıvan, beş altı uşak, seyis ve beş on cariye Ali Bey'e hizmet eder.

Ali Bey, on altı sene evvel yani yirmi dört yirmi beş yaşındayken fakir bir aileden gayet güzel ve akıllı bir kız olan Zekiye Hanım'la evlenir. Ali Bey ve Zekiye Hanım birbirini çok severlerken bir gün Ali Bey, basit bir sebepten darıldığı Zekiye Hanım'ı bir öfkeyle boşar. Aslında Ali Bey, Zekiye Hanım'ı çok sevdiği hâlde Ali Bey'in inadı, sevgisine galip gelir. Bir gece rüyasında Zekiye Hanım'ın acı çektiğini görünce son derece müteessir olur. Kabahatin kendisinde olduğunu ve aslında karısının hiçbir kabahati olmadığını anlar ve sonraki süreçte bir ömür boyu sürecek derin bir pişmanlık duyar. Ali Bey gördüğü rüyanın sabahı, Zekiye Hanım'ın annesinin evine ihtiyar bir kadın göndererek Zekiye Hanım'ın evine dönmesini ve kendisini affetmesini diler. Ancak kızının eve gönderilmesini kabullenemeyen anne, kesin bir dille bu talebi reddeder ve bu durumdan da kızını haberdar etmez.

Ayrılıklarından on beş ay sonra Ali Bey, Zekiye Hanım'ın evlendiği haberini alır, bir sene sonra da zavallı kadının vefatını duyar. Bu noktadan sonra vicdan azabı çeken Ali Bey, on beş on altı yıl geçmesine rağmen Zekiye Hanım'ı unutamaz ve karısından kendisine yadigar kalmış bazı eşyaları çıkarır, önüne koyarak saatlerce ağlar. Ali Bey'in bu hâline çok üzülen nakış hocası Şerife Kadın, Ali Bey ile Fitnat'ın evlenmeleri konusunda çalışmalar yapar. Bir daha evlenme düşüncesi olmayan Ali Bey, Şerife Kadın'ın Fitnat'ın tüm niteliklerini anlatmasıyla beraber Fitnat'ı birinci karısına benzetir ve sonunda Fitnat'la evlenmeye karar verir. Evlendiği kişinin kendi kızı olduğunu öğrenen Ali Bey, henüz bu hatayı düzeltmeden kızı Fitnat'ın ve onun biricik aşkı Talât'ın ölümüne şahit olur. Bütün bunların sorumlusu olarak kendisini gördüğü için üzüntüden delirir ve altı ay sonunda vefat eder. Ali Bey hem görücü usulüyle yapılan evliliğin sakıncalarının ortaya konması hem de kendisinden yaşça çok küçük bir kız çocuğu ile yaptığı evlilik nedeniyle birbirini seven iki gence verdiği yıkım bakımından bir norm karakter olarak dolaylı bir şekilde başkişinin verdiği mücadelenin haklılığının ortaya konması sağlar.

Zekiye Hanım

Zekiye Hanım, anlatıda doğrudan yer almayan ancak mektuplarına ve diğer karakterlerin onun hakkında verdikleri bilgilere bağlı olarak olayların akışında önemli yere sahip bir karakterdir. Zekiye Hanım, Fitnat'ın annesidir. Fakir bir ailenin gayet güzel ve zeki bir kızıdır. Ali Bey ile kısa süren bir evliliği olur. Zekiye Hanım, çok sevdiği eşinden ayrılmasına dayanamaz ve hastalanır. Yaşlı annesinin yanına giden Zekiye Hanım, bu sırada hamiledir ancak bu durumdan Ali Bey'in bilgisi yoktur.

Zekiye Hanım, Ali Bey ile ayrılığundan on beş ay sonra Hacıbaba adındaki bir tütüncüyle evlenir ve evliliğinden bir yıl sonra vefat eder. Zekiye Hanım vefat etmeden önce hasta yatağında kızı Fitnat'ın gerçek babasının kim olduğuna dair bilgiyi bir kâğıda yazar. Nazardan korumak için muska diye belirttiği bu bilgiyi, Hacıbaba'nın analığı Emine Kadın'a Fitnat on sekiz yaşına geldiğinde açılması şartını tembihleyerek muska şeklinde Fitnat'ın boynuna asar. Hacıbaba, etraftaki insanlar ve Fitnat'ın kendisi de dâhil Zekiye Hanım'ın ilk eşinin yani Fitnat'ın gerçek babasının vefat ettiği bilgisine sahiptir.

Kart karakterler

Anlatının başından sonuna kadar tek bir duyguyu yansıtan ve sembolize eden karakterlerdir. Anlatıda yer alan Hacıbaba, anlatının başından sonuna kadar maddiyatı ön plana çıkaran ve kızı Fitnat'ı istemediği bir adamla zorla evlendirmeye çalışan davranış ve söylemleri sembolize ettiği için bir kart karakterdir. Hacıbaba'nın yanı sıra Ali Bey ve bunların dışında başlangıçta Fitnat'ın, Ali Bey ile evliliğine onay veren ancak daha sonraki süreçte bu fikrini değiştiren Emine Hanım ve Fitnat'a iyilik yaptığını zannederek Fitnat'ın, Ali Bey ile evliliğine vesile olan nakış hocası Şerife Kadın ve görücü usulü ile evlilik konusundaki ısrarcı düşünceleri ile Arap Dadı-Ayşe Kadın da kart karakter olarak değerlendirilebilir.

Hacı Mustafa/ Hacıbaba

Romanda, davranış ve tutumlarıyla gerçek hayatı birebir yansıtan en canlı karakterdir. Aksaray'dan Beyazıt'a çıkan caddede tütüncülük yapan Hacı Mustafa; boyu kısa ve şişmanca, sakalı süt gibi bembeyaz, altmış yaşını geçkin yaşlı bir adamdır. Yaşlılığına saygı göstermek amacıyla etrafındaki insanlar ona Hacıbaba adını verir. Göğsü daima açık ve kollarını dirseklerine dek sıvalı tutan Hacıbaba, dükkânının önündeki iskemlede oturur ve nargilesinin ağızlığını bir dakika bile ağzından bırakmaz. Tamahkâr bir yapıya sahip olmakla birlikte titiz ve huysuz bir yapısı vardır, ama bütün bunlara rağmen Hacıbaba'nın müşterisi eksik olmaz ve kazancı da bir hayli yüksektir.

Dışarıdaki pek çok insan arasında savsakçı, ara bozucu, eziyet verici, dolandırıcı gibi sıfatlarla nitelendirilen pek sevilmeyen bir tiptir. On dört sene evvel Zekiye Hanım adında dul bir kadınla evlenir. Fitnat, Hacıbaba'nın üvey kızıdır. Maddiyata çok önem vermesiyle tanınır, bir yıl evli kaldığı eşi Zekiye Hanım'ın vefatıyla birlikte kendisine pek çok malın miras kaldığı bilinir. Hacıbaba saat birde dükkânı kapatır ve yukarı çıkarak Fitnat Hanım'ın odasında, Fitnat Hanım ve Emine Kadın'la beraber yemek yedikten sonra kapının anahtarını cebine koyarak kahveye çıkar ve yazın üçe, kışın beşe kadar oturduktan sonra gelip kapıyı açar.

Kadınların sokağa çıktığında namuslarına zarar geleceğini düşünen Hacıbaba, Fitnat'ı sekiz yaşındayken mektepten alır ve on dört yaşına kadar Fitnat'ın sokağa çıkmasını engeller. Hacıbaba'nın ahlak konusundaki tutarsızlığı dikkat çeker. Maddiyata önem vermesiyle bilinen Hacıbaba, hem dışarıdan/sokaktan koruduğu Fitnat'ın rızasını almaz hem de Fitnat'ın tüm çabalarına rağmen Fitnat'ı, kendisinden yaşça büyük ve aynı zamanda dul olan Ali Bey ile evlendirerek Fitnat'ın ölümüne neden olur. Bu evliliğin sonunda Fitnat'ın ölmesine çok üzülür ve pişmanlık duyar.

Fon karakterler

Anlatının zenginleşmesi için gerekli olan ancak anlatıya pek bir şey katmayan sadece figür olarak kullanılan karakterlerdir. Fon karakterler, "... romanın entrik kurgusunu tamamlamakla görevli dekoratif unsurlardır." (Kanter, 2009, s. 1607). Fon karakterler romanın soyut kurgusunun somutlaştırılması için kullanılan figürlerdir. "... anlatma esasına bağlı edebî eserlerde, mahallî rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen olay veya olay parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi oluşmasına hizmet eden kişiler de vardır. Bunların olay içinde

yüklendikleri herhangi bir fonksiyon yoktur ...” (Aktaş, 2013, s. 49). Fon karakterlerin olayların gelişiminde herhangi bir etkisi yoktur, olay örgüsünün görsellik bakımından daha net oluşabilmesi için bu karakterler yalnızca bir fon ve dekoratif amaçlı kullanılır.

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında Saliha Hanım’ın eşi Rifat Bey ve Saliha Hanım’ın annesi, babası, dadısı birer fon karakterdir. Aynı şekilde Saliha Hanım’ın çocukluk yıllarındaki mektep arkadaşları, Rifat Bey’in annesi Kâmile Hanım, sarhoş ve kumarbaz babası, Saliha Hanım ile Rifat Bey’in mektuplarını getirip götüreren Kâmile Hanım’ın cariyesi Gülzar Hanım, Saliha Hanım’la evlenmek isteyen Ahmet Bey de yine fon karakterlerdir. Bu fon karakterin, anlatıda doğrudan yer almadığı, Saliha Hanım’ın yalnızca çocukluk ve evlilik yıllarından bahsedilen bölümlerde figür olarak kullanıldığı görülür.

Arap Kadın’ın annesi, babası, kardeşleri, arkadaşları ve Arap Kadın’ı kaçıran atlı üç adam, Arap Kadın’ı esir olarak satın alan Büyük Efendi ve bu Efendi’nin iki yüz Arap halayı, Talât Bey’in kalem arkadaşları, Talât Bey’in tütün aldığı diğer tütüncü ve tütüncü dükkânındaki ihtiyar adam, Üsküdar’da Ali Bey’in konağında yaşayan uşak ve cariyeler, Zekiye Hanım’ın yaşlı annesi, vapurdaki hanımlar ve düğün alayı, Üsküdar’da Fitnat’a yakınlık gösteren Serfiraz adındaki cariye, Ali Bey’in konağındaki Kâhya Kadın, Ali Bey’in görüş aldığı ahababı ve Ali Bey’in evine çağrılan tabip anlatıda yer alan diğer fon karakterlerdir. Bu karakterlerin büyük bir kısmı anlatıda doğrudan bulunmayıp yalnızca ifade veya görüntü boyutunda yer alır.

İzleksel Kurgu

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında entrik kurguyu oluşturan ve çatışmayı sağlayan değerleri “KORA şemasında” şu şekilde göstermek mümkündür.

Tablo 1: KORA Şeması

	Ülkü (Tematik) Değerler	Karşı Değerler
Kişiler Düzeyinde	Talât Fitnat Saliha Hanım Rifat Bey Zekiye Hanım Emine Kadın Şerife Kadın Ali Bey Arap Dadı/Ayşe Kadın Gülzar Serfiraz	Hacıbaba/Hacı Mustafa Emine Kadın Şerife Kadın Ali Bey Arap Dadı/Ayşe Kadın
Kavramlar Düzeyinde	Kavuşma arzusu Severek evlenme Evlenme/Sadakat/Güven Aşk/Doğallık Maneviyat, Ruh Hürriyet Mücadele Yeni nesil Eğitim/mektep	Çocuk yaşta evlilik Görücü usulü ile evlenme İç güvey meselesi Boşanma Kadın-erkek ilişkisi Kadının toplumdaki yeri Gelenek ve görenekler Batıl inançlar Toplumsal baskı Kötü kader algısı Madde/Yapaylık Esirlik Ölüm Çatışma Pişmanlık

		Yalnızlık Ayrılık Çaresizlik Batı'nın etkisi Eski nesil Eğitimsizlik/Ev
Simgeler Düzeyinde	Sokak	Ev/Konak/Cumba Kilit/Anahtar Muska

Görücü usulü evlenme

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanında başkişi Talât Bey'in, devrin toplumsal yapısının üzerinde âdeta bir kambur gibi duran görücü usulü ile evliliğe karşı tek başına verdiği mücadele dikkat çeker. Talât'ın görücü usulü ile evliliğe karşı verdiği bu mücadelede yalnız oluşu, *İntibah* romanındaki Ali Bey'i hatırlatır. *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* romanında Talât Bey'in annesi Saliha Hanım, Arap Dadı Ayşe Kadın'la yaptığı sohbette görücü usulü evlilik konusundaki düşüncelerini şöyle izah eder:

...Ben bir kızı bir kere görmekle ne tanıyacağım? Çehresini bile anlayamam... Hep, âlem nasıl yaparsa biz de öyle yapalım, diyorsun, lakin görmez misin ki halkın çoğu bugün evlenir, yarın kocası karısını, yahut karısı kocasını bırakır; bin türlü rezalet olur... görmedik-bilmedik bir kız alırlar, hiç sormaksızın bilmediği bir kocaya verirler; acaba çocuk o kızla uyuşabilecek mi? Beğenecek mi, sevecek mi, kız da onu isteyecek mi? Babası anası buralarını hiç düşünmüyorlar (s. 16)

Saliha Hanım, görücü usulü ile evliliğin çoğu zaman doğurduğu vahim sonuçları dile getirerek görücü usulü ile evliliğe karşı net bir duruş sergiler. Evlilikte çiftlerin birbiri ile tanışıp anlaşarak, birbirlerini kabul ederek evlenmeleri gerektiğini savunur. Görücü usulü ile evlenme şeklinin, çözülmesi gereken önemli bir toplumsal sorun ve baskı olduğuna vurgu yaparken bu tarz evliliklerde en büyük sorumluluğun aslında anne ve babaya düştüğünü belirtir. Zira kendisi, aşk evliliği yapan ve biricik eşi Rifat Bey'e ölümsüz bir aşkla bağlanan bir hanımdır.

Romanda karşılaşılan bir başka görücü usulü evlilik ise kendi öz babasını bilmeyen Fitnat'ın evliliği ile öne çıkar. Henüz on altı yaşında olan Fitnat'ın, kendi öz babası olan Ali Bey ile görücü usulüyle zorla evlendirilmesi, görücü usulü ile evliliğin ne denli ağır sonuçlar doğurabileceğinin en somut şeklini ortaya koyar. Yine bu evlilikte sevginin değil; Ali Bey'in maddi zenginliğin ön plana çıkarılması, toplumsal bakımdan eleştirilmesi gereken bir husustur. Fitnat'ın üvey babası Hacıbaba, zengin olması gerekçesiyle Fitnat'ı, kendisinden yaşça büyük ve aynı zamanda dul olan Ali Bey ile evlendirir. Gerçek aşkı Talât'tan ayrılmaya dayanamayan Fitnat, evlendiği kişinin, kendi öz babası olduğunu bile öğrenmeden canına kıyar. Öte yandan Fitnat'ın boynunda yer alan muskadaki bilgiye göre evlendiği kişinin (çocuğun), kendi kızı olduğunu öğrenen Ali Bey ise henüz bu hatayı düzeltmeden kızı Fitnat'ın ve onun biricik aşkı Talât'ın ölümüne şahit olur. Bütün bu olanların sorumlusu olarak üzüntüden delirir ve altı ay sonunda vefat eder.

Gelenek-Görenek ve Âdetler Ekseninde Kadına Bakış

Gelenek-görenek ve âdetler, bireylerin dışında gelişen ve onların yaşamını belirleyen yaptırımlardır. Daha çok kadın üzerindeki yaptırım gücüne tanık olunan ve kadını dış dünyanın ve sokağın zararlarından korumak isteyen gelenek-görenek ve âdetler, aslında kadını daha dar bir çerçeveye içerisine hapseder. "Bu sadece evle sınırlı olan bir çerçeve değildir. Zihinleri, gönülleri, özlemleri, kısaca beşerî hasletleri çevreleyen bir cenderedir. Gençlerin sevmedikleri insanlarla evlenmeleri bu cenderenin sadece bir boyutudur." (Kolcu, 2009, s. 79). Bu aynı

zamanda sosyal yaşamdaki erkek egemen anlayışının bir göstergesidir; bu nedenle erkek, toplumun kendisine verdiği yetkiyle üstünlüğünü kullanmış olur. Romanda yazar, Saliha Hanım'ın annesinin ağzından gelenek ve göreneklerin, kadının toplumdaki yerini nasıl belirlediğini şöyle ifade eder:

...Ah biçare biz karılar! Bizi hiç insan sırasına koymazlar! Babalarımızın, istedikleri adamlara bizi hediye verircesine verirler; o adamların tabiatını sormazlar: biz o adamlarla geçinecek miyiz, orasını hiç düşünmezler... bize koca olacak adam altmış yaşında yahut bir gözden kör, yahut burunsuz, yahut sarhoş, yahut ahmak... Ah siz erkekler ne zalimsiniz! Bir kızcağızın bir gözü biraz şaşı olsa yahut ayağı biraz topal olsa biçare evlenmeksizin ihtiyar gider; kimse almaya tenezzül etmez. Amma sizin en fenası, en uğursuzu, en sakatı bakarsın ki kızların en güzelini, uslusunu alır da biçareyi esir eder. (s. 21-22)

Saliha Hanım'ın annesinin bu iç dökümünden hareketle romanda gelenek-görenek ve âdetlerin, nesiller boyunca kadının toplumdaki yerinin belirleyicisi olduğuna dikkat çekilir. Bu hâliyle kadının, toplumda söz hakkına sahip olmadığı görülür. Kadının, başkalarının kendisine müsaade ettiği ölçüde ve yine onların biçimlendirdiği şekilde bir esir gibi yaşamaya mahkûm olduğu belirtilir. Burada esirlik, gerçek anlamda kölelik değil; toplumun her kesiminden insanın, özlemine duyduğu hürriyettir. Esirler yalnızca köleler ve cariyeler değildir; baskı altında olan genç erkekler, kadınlar ve çocuklar da esirdir. Romanda bu esirlik, dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyen toplumun zihniyeti, gelenek ve görenekleridir. Bu esirlikten kurtulmanın yolu ise “ölüm”dür.

Romanda gelenek ve görenekler ekseninde kadına yapılan baskının bir başka örneği de Hacı Baba ve kızı Fitnat ile somutlaştırılır. Hacı Baba, kızı Fitnat'ı on beş senedir neden bu kadar ağır bir baskı altında koruduğunu ve sekiz senedir niçin hiç dışarı çıkarmadığını nakış hocası Şerife Kadın'a şöyle izah eder ve bu sayede o dönemin kadına bakış açısını ortaya koyar:

...ben kızımı çıkarıp bir seyre göndersem; kız güzel, herkes arabanın arkasına düşecek; kimi yüzüne bakıp bıyık buracak, kimi sigara atacak, kimi bilmem ne halt edecek. Benim onurum, namusum böyle rezaletlere tahammül edemez. Öyle yerlere kız gönderilir mi? ...namusumuza zarar verir, ırzımıza dokunur, nerede kaldı ki on beş yaşında bir kız başka yerler gitsin! (s. 53)

Romanda dönemin toplum yapısında kadının sokağa çıkması, en katı hâliyle kadının kendi namusuna leke getirmek için yapılan bir davetiye şeklinde algılanır. Bu nedenle Hacı Baba, Fitnat'ı sosyal ahlak endişesiyle dışarı çıkarmaz. Eve hapsedip onu dış dünyadan korumak isterken aslında bu dar mekânda Fitnat'ın sadece bedenini değil, tüm insani duygularını da esir eder. Romanda ayrıca küçük çapta da olsa kadının Türk toplumu ile Batı toplumundaki yeri karşılaştırılır. Türk toplumundaki kadına yönelik toplumsal baskının gerekçesi ortaya konduktan sonra Türk ve Batı toplumunda kadına karşı sergilenen davranışlar karşılaştırılır ve bu durum, Hacı Baba'nın bakış açısından şöyle izah edilir:

Gidenlerden sorabilirsin: Madamlar çıkarlar, erkeklerin meclislerine giderler, kahvelerde otururlar. Fakat bir madam, kocasını yahut biraderini, ya babasını kolundan alıp kemâl-i vekarla yürüyerek ırzına hâlel getirmeyecek bir yere gidip kemâl-i edeple oturur. Hiç kimse yüzüne bakmaya cesaret edemez. Halbuki bizimkiler öyle değil... Biz karılarımızı, kızlarımızı bir arabacıya teslim edip Allah'a emanet... Nereye götürürse götürsün. (s. 53)

Romanda Türk kadınına yapılan toplumsal baskının gerekçesi olarak Türk toplumundaki erkeklerin, kadınlara karşı sergilediği olumsuz davranış ve tutumları örnek gösterilirken Batı toplumunda ise yaşam tarzının farklı olması sebebiyle erkeklerin, kadınlara saygılı ve ölçülü davrandığına dikkat çekilir. Bu bağlamda romanda Talât Bey'in, Fitnat'ın yanına gidebilmek için kadın kılığına girdiği bir süreçte kendisinin kadın zannedilmesiyle erkekler tarafından maruz kaldığı muamele, kadınların gündelik yaşamda, sokakta ve hayatın her alanında yaşadığı zorluğu bir kez daha ortaya koyar. Talât Bey, kadın kıyafeti giyerek Fitnat'ın yanına gitmek üzere sokağa çıktığı sırada Kalem'den bir arkadaşıyla karşılaşır.

Arkadaşı kadın kıyafeti içerisindeki Talât'ı oldukça rahatsız eder. Talât Bey'in gözünden kadınların maruz kaldığı kötü muamele şöyle ifade edilir:

Ah biçare kadınlar neler çekerlermiş! Biz erkekler onları kukla yerine kullanıyoruz. Yolda serbest ve rahat yürümelerine mâni oluruz. Bu ne rezalet! Ne küstahlık! Bir erkek, tanımadığı bir başka erkeğe rastgelse yüzüne bakmaz, söz söylemez, lakin tanımadığı ve hiç başka defa görmediği bir başka kadına rastgeldiği gibi, gülerek yüzüne bakmaya ve söz söylemeye başlar ve kovsalar bile yanından ayrılmaz. Demek oluyor ki biz karlıları insan sırasına koymayız, kendimizi eğlendirmek için onların ruhunu sıkırız, serbest gezip dolaşmalarına ve eğlenmelerine mâni oluruz... (s. 59)

Erkeklerin, hiç tanımadığı bir kadının üzerinde sınırsız bir davranış ve söylem özgürlüğü içinde oluşu, romanda Talât Bey'in yaşadığı bu acı tecrübe ile somutlaştırılır. Yazar, toplumun bağrında varlığını sürdüren bu hastalığı, Talât Bey aracılığı ile somutlaştırmış ve bu hastalığa dikkat çekmiş olur. Bu hâliyle sınırlarını yalnızca ataerkil bir anlayışın belirlediği sosyal yaşamda kadının tüm boyutu ile ezildiği gözler önüne serilir. Bu bakımdan kadının, zaten doğuştan getirmiş olduğu birey/insan olma hakkının, kadına teslim edilmesi gerektiği vurgulanır.

Bireylerin dışında gelişen ve onların yaşamının belirleyicisi olan gelenek ve görenekler, bulunduğu döneme göre çoğu kez mantıklı bir çerçeveye oturtulmasa da hiç sorgulanmadan uygulanan yaptırımlardır.

Beni var eden tinsel duyunun karmaşıklığının yanı sıra basitleştirilmiş bir yaşam içerisinde birey, hayatın belirli ritüellerine ve kodlarına uyararak yaşamını sürdürür. Fakat bu devamlılık içerisinde kendine başkalarını da içeren bir yaşam alanı/çember oluşturmak zorundadır. Bu yaşam alanı çoğu kez dünyaya geldiği andan itibaren başkaları tarafında kurgulanmış olan birey, ancak 'kendini bilme' edimiyle benliğini algılamaya başlar. Ancak 'kendini bilmek' ve 'kendini tanımak' elbette ki birbirinden farklı anlamlar içerir. (...) Bireysel anlamda kendini kendi dışında bir tanımlama çabası içerisine giren herkes, benlik algısını biçimlendirecek bir kimlik oluşturur. (Kanter, 2014, s. 41).

Kendini bilmek ve kendini tanımak gayreti içinde olan bireyler, yazılı olmayan ancak herkes tarafından kanuni bir hüküm niteliğinde algılanan gelenek-görenek ve âdetlerin toplum ve özellikle kadın üzerindeki baskı ve yaptırımıyla çoğu zaman karşı karşıya kalır. Bu durum romanda Saliha Hanım'ın babasının gelenek-görenek algısı ve Saliha Hanım'ın okuldan alınmasıyla gözler önüne şöyle serilir:

Mektepten nasıl çekileceğim, nasıl yapacağım? Ben cahil kalacağım" diyerek ağladım sızladım da fayda vermedi. Pederim bu âdettir: Kız on on bir yaşını geçtiği gibi yaşmaksız, feracesiz sokağa çıkamaz. Biz âdetin haricinde nasıl hareket edebiliriz? Herkes sonra bize gülecek... (s. 27)

İnsanların bilgilendirilmesi ve eğitilmesi gibi önemli bir konuda bile Saliha Hanım, henüz on yaşındayken okuldan alınır. "Âdet" olarak algılanan bu toplumsal anlayışın dışına çıkılamayacağını ve âdetlerin, insanların tüm hareket alanını belirlediğini ifade eden baba, aksi durumda toplum tarafından ayıplanıp dalga geçileceğine inanır. Bu inancın atında ezilen baba, bütün bu sebepleri kızının eğitiminden daha üstün tutar. Burada babanın içinde bulunduğu çaresizlik, aslında erkeklerin de zaman zaman gelenek görenek ve âdetlerin altında ezildiği gerçeğini ortaya koyar.

Şemsettin Sami, roman kişileri Saliha Hanım ve Arap Dadı aracılığı ile de pek çok kez eski örf ve âdetlerin/gelenek ve göreneklerin, evlilikte gençlerin aşkına karşı çıkarılmış birer engel olduğunu vurgular: "... Heb âlem nasıl yabar, biz de öyle yabar. Sen ferâceyi al, ben de başortisi alır, bugün bir mahalle, yarın bir mahalle gezer, gorur: kız bagandi alır." (s. 15). Romanda görücü usulü ile evlilik geleneğinde evlenecek bireylere hiç söz hakkı verilmediği, onların fikirlerinin alınmadığı, hatta evlenecek gençlerin bile o mekânda bulunmayıp onların yerine başkasının karar vermesi acı bir şekilde tenkit edilir.

Toplumsal baskı

Taaşuk-ı Talât ve Fitnat romanında toplumsal baskı; bireylerin duygu, düşünce ve yaşamları üzerinde belirleyici ve yaptırım gücüne sahip bir durum olarak yer alır. Rifat Bey'in, Saliha Hanım'a yazdığı mektupta, kendi bakış açısından toplum baskısı ve gençlerin yaşadığı bu buhran şöyle ifade edilir:

...Ah ...ah! Zavallı Saliha! Ah, ne yapalım, esiriz... Kendimize mâlik değiliz, istediğimizi yapamayız, evet, kendimize mâlik değiliz, lakin hayatımıza, memâtımıza mâlikiz! Kendimize yokluk çölüne atabiliriz, orada hür yaşayabiliriz... Bu dünyada hürriyet yokmuş. Dünyanın en ziyade hürleri esir imişler! Hemen bu dünyadan kurtulalım... (s. 36)

Toplumda evlilik noktasında, bu olayın asıl aktörlerinin gençler olmasına rağmen hiçbir surette onların düşüncelerinin sorulmaması ve rızalarının alınmaması sert bir dille eleştirilir. Bu durumun, kötü neticelere sebebiyet verebileceği vurgulanır. Ayrıca Rifat Bey'in, aşk duygusunu ve birbirlerini karşılıklı seven bireylerin birbirlerine kavuşabilmelerini, "hürriyet" düşüncesiyle özdeşleştirdiği görülür. Aşk, yazarın romanda belirttiği gibi fakir-zengin, köylü-şehirli, küçük-büyük, genç-yaşlı herkeste ortaya çıkan bir duygudur. Romanda gelenekler nedeniyle esir edilen gençler, aşka kavuşmanın tek yolu olarak "ölüm"ü görür. Rifat Bey, âşıkların birleşmelerinde özgür olmadığını, esir olduğunu ancak ve ancak öldükleri zaman özgür olacağını belirtir.

Kadın-Erkek İlişkisi

Romanda Zekiye Hanım, yaşadığı dönemdeki kadın-erkek ilişkisine dikkat çekerek birtakım tespitlerde bulunur. Buna göre erkek egemen toplum anlayışında kadının, erkeğin karşısındaki çaresizliği ve herhangi basit bir nesne kadar bile kıymetinin olmayışı acı bir benzetmeyle somutlaştırılır. Bunun yanında aile kurumunun kutsiyetine karşın tüm gücü elinde bulunduran erkeğin, kadını kolayca boşayabilmesindeki rahatlık ve vurdumduymazlık ortaya konur. Erkeğin bu keyfi tutumu ve kadının her durumda türlü haksızlıklara boyun eğen taraf oluşu, romanda Zekiye Hanım tarafından şöyle ifade edilir:

Ah, erkeklerin muhabbetine inanmak, onların sadakatine aldanmak! Ne büyük kabahat... Ah zavallı biz karılar! Biz, evlendiğimiz vakitte zannederiz ki bir koca, bir arkadaş alıyoruz, hâlbuki erkekler bize o nazarla bakmıyorlar. Onların, evlendikleri vakit, karılarına verdikleri ehemmiyet, satın alacakları bir beygir yahut bir arabaya verdikleri ehemmiyetten azdır. Evet, hakları var, çünkü bir beygir alacaklar, eğer iyi çıkmazsa yine satmaya mecbur olacaklar, lakin aldıkları fiyatla belki satamazlar; işte bir zarar korkusu var. Fakat kadınları iyi çıkmazsa (!), tabiatlarına uygun gelmezse (!), hiçbir zarar etmeksizin onları bırakırlar; başkalarını, daha iyilerini (!) alırlar. İşte bizi hayvan yerine bile koymazlar, ne yapalım, hüküm onların elinde, nasıl isterlerse öyle yaparlar! (s. 77)

Bu hâliyle o dönemin şartları içerisinde erkeklerin, kadına karşı nasıl keyfi ve rahat davrandığı, kadınların birey olarak algılanmayıp alınıp satılan bir nesne olarak görüldüğü gözler önüne serilerek erkeğin üstünlüğü vurgulanır. Kadının erkek nazarındaki değersizliği ve kadın söz konusu olunca erkeklerin davranış özgürlüğü noktasında ufak bir tereddütlerinin olmayışı, kadının bir hayvan kadar bile değerlerinin olmadığı şeklinde somutlaştırılır.

Maneviyata Karşı Maddiyat

Değişen ve gelişen teknolojiyle beraber insanların hayata bakışı da değişim gösterir. Bu noktada insanların, kendilerini daha çok ön plana çıkararak "ben" demeye başladığı ve böylece bireyselleşmenin yaşandığı gözlemlenir. İnsanlığı hızla saran "ben" algısı bireyi, toplumdan hatta kendisinden bile uzaklaştırarak yalnızlaştırır. Bu yalnızlaşma, bireyin maddeye karşı arzusunu körükler ve birey, ruhi yöndeki eksikliklerini madde ile kapatma yolunu arar. Romanda dönem insanının sevgi, aşk, özlem, saygı, bağlılık gibi soyut duygu ve düşünceleri ikinci plana ittiği ve maddiyatı ön plana çıkardığı görülür. Böylece Şemsettin Sami, yaşadığı dönem insanının, maddi unsurların esiri olduğu gerçeğini romana taşımış olur. Bu bağlamda

romanda Hacıbaba'nın, kızı Fitnat'a, Ali Bey'in zenginliğinden övgü ve gururla bahsetmesi, maneviyata karşı maddiyatın öne çıkarıldığının en somut delillerindendir:

– Kızım, talihin yâver imiş, seni pek büyük bir evden istiyorlar; ben de söz verdim, iş yalnız nikâha kalmış, çünkü böyle bir baht her gün önümüze gelmez. Bir büyük bey, malı mülkü pek çok, sayılıp sevilen... dairesinde birçok halayık, uşak, arabalar, velhasıl bir vezir dairesinden daha iyi... (s. 85)

Hacıbaba tutarsız davranışlarıyla dikkat çeker. Hem ahlak endişesiyle Fitnat'ı yıllarca sokağa çıkarmayarak eve esir eder hem de aşk, sevgi, beğeni gibi değerleri hiçe sayarak Fitnat'ın rızasını bile almadan kendisinden yaşça çok büyük ve dul olan biriyle evlenmesini ister. Hacıbaba'nın, gerçek mutluluğa, insani duyguları bünyesinde bulundurmamayan mal, mülk ve para ile sahip olunacağı şeklindeki bu yanlış algıya koşulsuz teslimiyeti, yine maneviyata karşı maddiyatın öne çıkarılmasının doğal bir sonucudur.

Çatışma

İnanç ve düşüncelerin birbirine zıtlığından kaynaklanan çatışma, bireyin benliğinde kendi kendine verdiği ruhsal mücadele olarak ifade edilebileceği gibi bireyler ve toplumlar arasında da gerçekleşir. “Çatışma genel olarak kişilerin veya grupların birbirlerinden beklentilerinin uyuşmazlığı, amaç ve hedeflerindeki farklılıklar, iletişim bozuklukları ve benzeri nedenlerle ortaya çıkar.” (Bilgin, 2007, s. 72). Karşıtlıklardan doğan çatışma; toplumsal, kültürel, sosyo-ekonomik etkenler ve din olmak üzere pek çok olguyla ilişkilendirilir (Karadeniz: 2020). Bu bağlamda *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat* romanında küçük ölçekte de olsa bir nesil çatışması kendini gösterir. Eski nesli temsil eden en önemli karakterlerden biri Hacıbaba'dır. Hacıbaba, Fitnat'ın biraz olsun dışarı çıkması gerektiğini söyleyen Şerife Kadın'a, dönemin moda ve alafranga anlayışını şikâyet ederek bunu sert bir dille eleştirir:

“– ... modalar, alafrangalar böyle şeyler çıkardılar ne yapalım?”

– Affedersin, bu alafranga da değil, alafranga bunu kabul etmez. Hiç Kâğıthane'de, Veliefendi'de, öyle mahallerde hiçbir vakit bir madam gördünüz mü?” (s. 53)

Eski ile yeniyi karşılaştıran Hacıbaba, belli bir yaşa gelmiş kız çocuklarının sosyo-kültürel düzen içerisinde sokağa çıkmasını bile doğru bulmaz bu nedenle Fitnat'ı, sekiz yaşına geldiğinde mektepten alır ve on dört yaşına gelip evlendireceği vakte kadar sokak kapısına bile hiç çıkarmamak üzere eve hapseder. Burada hem Şerife Kadın ile Hacıbaba arasındaki düşünce ve beklentilerin çatışmasını hem de Fitnat ile Hacıbaba arasındaki nesil çatışmasını görmek mümkündür.

Romanda Saliha Hanım ve Arap Dadı ile Talât Bey arasında da nesil çatışmasının somut bir şekilde yaşandığı görülür. Talât'ın, başının ağrıdığını söylemesi üzerine Arap Dadı, Talât'ı, hekime götürmek yerine nefesiyle ünlü olan Kocamustafapaşa'ya götürmek ister. Bu duruma karşı çıkan Talât Bey, söylenenleri aldırış etmeden oradan kalkar gider:

Arap Dadı: “– ...Kocamustafapaşa'(da) bir herif var, ammâ onun nefesi meşhur. Heb İstanbul ona gider. Ammâ sitma, yalnız sitma iyi eder o. Baş ağrısına başka bir şeye karışmaz.”

Saliha Hanım: “– A Dadı, o şeylere sen ben inanırsın, şimdiki gençler inanmaz; boşuna yorulma.” (s. 11)

Saliha Hanım ve Arap Dadı ile Talât Bey arasında yaşanan nesil çatışması, Saliha Hanım'ın “o şeylere sen ben inanırsın, şimdiki gençler inanmaz” şeklindeki sözleriyle somutlaştırılır. Nesil çatışmasını temsil eden bir başka karakter de Emine Kadın'dır. Emine Kadın, Talât'ın aşkından sonra onun yolunu gözlemek için pencerede oturan Fitnat'a, pencerede oturmamasına dair pek çok telkinde bulunur ancak Fitnat, bütün bu söylenenlere bir ehemmiyet göstermez: “– Kızım, pencerede oturma, seni görürler de nazar değer, sihir

yaparlar...Aaaa kızım, sihirden, nazardan neler olur, neler!.. Vesair buna dair binlerce hikâyeler söyler idiyse de fayda vermezdi.” (s. 51). Fitnat’ın, Emine Kadın’ın anlattığı masallara karşı da böyle bir tutum sergilediği görülür. Emine Hanım’ın cinlerden, perilerden bahseden hikâyelerini dinlemek yerine Fitnat’ın tüm dikkatini gergefine ve nakşına verdiği görülür.

Romanda nesil çatışması dışında Saliha Hanım ve Fitnat örneğinde olduğu gibi okula gidebilmek konusunda kız çocukları ile aileleri arasındaki çatışma, genç kızlar ve aileleri arasında evlilik etrafında şekillenen çatışmalar ve kadınlar ile eşleri arasında evlilik çatısı altında yaşanan çatışmalar olmak üzere pek çok çatışma şekli görülmektedir.

Sonuç

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat romanı, yakın zamana kadar hâlâ geçerliliği olan görücü usulü ile evlenme, kız çocuklarının okula gönderilmemesi/egitim, sokağa çıkarılmaması, çocuk yaşta kızların kendinden çok büyük kişilerle evlendirilmesi, evlilikte maddiyatın her şeyden üstün tutulması ve evlilik kurumunun erkeğin tekelinde olması gibi pek çok toplumsal soruna işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Toplumsal eleştiri niteliğinde olan bu romanda orta sınıf ailelerinin hayatlarının anlatıldığı görülür. Görücü usulü ile evliliği sert bir dille tenkit eden *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* romanı aslında insanların derin ruh tahlillerinin yapıldığı bir gelenek-görenek/örf ve âdet romanıdır. Roman genel olarak insan şahsiyetine, hürriyete ve tabiata aykırı olan eski örf ve âdetlerin, bireyleri ve toplumu felakete sürükleyişini anlatır. Bu nedenle değişmez gibi algılanan birtakım değerlerin de sorgulanabileceği mesajını verir. Toplumun düşünce yapısını tüm gerçekleri ile gözler önüne sermeye çalışan yazar, aşk duygusunu kullanır ve anlatı boyunca “aşk”ın devrin kurallarına göre kurgulandığı görülür.

Romanda insanların peşini bırakmayan kötü kader algısı oluşturulmaya çalışılır. Talât’ın küçük yaşta babasını kaybetmesi, Fitnat’ın annesi ile babasının boşanması, Fitnat’ın daha bir yaşındayken annesini kaybederek üvey baba elinde büyümesi, gerçek babasının kim olduğunu bilmemesi hatta daha sonraki süreçte öz babası ile evlenmesi, çok sevdiği Talât’ına kavuşmadan ölmesi ve Arap Dadı’nın henüz ufak bir kız çocuğu iken kaçırılıp esir olarak satılması gibi pek çok vak’a halkası aracılığıyla karamsar bir ortam ve kötü kader algısı çizilmeye çalışılır.

Romanda işlenen konu aracılığıyla toplumu eğitime çabası ve toplumsal fayda ön planda tutulur. Bu amaçla anlatıda karşılıklı konuşmalara, detaylı ruh tahlillerine ve tasvirlerle başvurularak tiyatrodaki olduğu gibi halka inilmeye ve onların sorunları dile getirilmeye çalışılır. Bu noktada yazar, devrin sosyal yaşamında önemli bir sorun olan kızların bir kafes içinde gibi hiç dışarı çıkarılmadan eve hapsedilmesini ve görücü usulü ile evliliği romana taşır. Böylece kadına ait bir sosyal hayatın olmamasına vurgu yapar. Bu durum romanda Saliha Hanım ile Talât ve Fitnat’ın aşkı üzerinden sunulur.

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat; kadın-erkek ilişkisi, eski gelenek-görenek ve âdetler, devrin toplumsal yapısının gençler üzerindeki telafi edilemez baskısı, görücü usulü ile evliliğin acı sonuçları, aile kavramı, boşanma, çocuk yaşta evlilik, pişmanlık, eğitim, aşk, kavuşma arzusu, ölüm, madde-ruh ve hürriyet-esirlik gibi birçok konunun ele alındığı ve bu sayede toplumsal faydanın ön plana çıkarıldığı bir romandır. Roman boyunca karşılıklı konuşmalara, tasvir ve tahlillere geniş veren yazar, roman dili ile konuşma dilini birbirine yaklaştırmayı amaçlar. Bu da dönemin “toplum için sanat” anlayışının eserler üzerindeki etkisini ortaya koyar.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (1998). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

-
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin tahlili teori ve uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Bakırcıoğlu, Z. (2001). *Başlangıcından günümüze Türk romanı*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Bilgin, N. (2007). *Sosyal psikoloji sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin tahlillerine giriş 2 (hikâye, roman, tiyatro)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanter, M. F. (2009). Yaprak Dökümü romanında yapı ve izlek. *Turkish Studies*, 4(8), 1588-1620.
- Kanter, M. F. (2014). *Milli edebiyat dönemi Türk şiirinde benlik algısı ve kimlik kurgusu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kanter, M. F. (2019). *Bir Kültür Romancısı Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadeniz, H. (2015). Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanında yapı ve izlek. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 55-75.
- Karadeniz, H. (2020). *Türk romanında kasaba*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Kolcu, A. İ. (2009). *Tanzimat edebiyatı II hikâye ve roman*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Korkmaz, R. (2007). *Romanda mekânın poeziği*. Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan, Ankara.
- Korkmaz, R. (2014). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sami Ş. (1992). *Taaşuk-ı Talât ve Fitnat*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Stevick, F. (2004). *Roman Teorisi*. Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yakıcı, A. vd. (2008). *Yazılı anlatım*. Ankara: Gazi Kitabevi.
-